

Europa droeg de kiemen van ondergang in zich. Twee wereldoorlogen verder lijkt Europa zich de wonden en zoekt het wanhopig naar een nieuwe identiteit die verder reikt dan alleen economische samenwerking.

In de culturele paragraaf van 'Maastricht' wordt kennis van het Europese erfgoed aanbevolen; de Erasmus-uitwisselingsprogramma's van de EU zijn eveneens indicaties voor de actualiteit van de Europese idee. Den Boer eindigt met een hartenkreet: laat vooral ook leraren en onderwijzers deelnemen aan internationale uitwisselingen.

Het boek wil aan het debat over Europese kwesties een historisch perspectief bieden. Ik weet niet of de auteur daar geheel in geslaagd is. Ik kreeg al lezende de indruk van een allegaartje van ideeën en uitbeeldingen. De lijnen die Den Boer tussen al die uitbeeldingen trekt, lijken soms wat geconstrueerd. Maar interessant en origineel is zijn vraagstelling zeker.

Den Boer is niet de enige die ons bewust wil maken van onze Europese wortels. Ook de grote mediëvist Le Goff vond het nodig uit zijn ivoren toren af te dalen om de jeugd van Europa te bezielen met het Europese identiteitsgevoel. Waardoor zijn de Europeanen nader tot elkaar gekomen en wat heeft ze van elkaar verwijderd? zo vraagt hij zich af.

Zijn boekje is er helaas een geworden van het kaliber: 'Europa voor kleuters in drie lessen'. Een warrig exposé dat van de hak op de tak springt en in veel te kleine brokjes is gehakt en dat zonder gedegen voorkennis niet eens te volgen is. Je vraagt je af welke jongere door dit boekje geïnspireerd wordt. De tekst staat vol slordigheden en grove veralgemeningen. Het verschil tussen protestantisme (streng op zedelijk gebied en tolerant in het denken) en katholicisme (vrij op zedelijk gebied en conservatief in het denken) lijkt me een karikatuur. Le Goff hanteert termen als 'walgelijk' en 'schandalig'; hij is uitgesproken moralistisch ('vergeet deze misdaden niet!'), terwijl hij zijn Franse afkomst te nadrukkelijk laat blijken. Frankrijk lijkt wel een pars pro toto voor Europa. Le Goff kent bovendien zijn aardrijkskunde niet goed. Zo somt hij op welke zeven landen geen toegang tot de zee hebben en vergeet daarbij Moldavië, Macedonië en Armenië te noemen. Hij situeert 'Slowakije' in Joegoslavië! Maar wellicht is dit een blunder van de vertaalster. Op de begeleidende kaartjes zijn de vele grijs tinten nauwelijks van elkaar te onderscheiden. De grenzen van Duitsland in de twintigste eeuw vormden voor de kaartenmaker kennelijk ook een te moeilijke opgave.

Kortom: aan wie wordt door dit boekje een dienst bewezen?

Jan van Oudheusden

REISBOEK

Verena Dohrn, *Baltische reizen* (Uitgeverij Atlas, Amsterdam 1995) 256 blz.

Dit is een veelbelovende titel; de foto op de omslag laat een straat in Riga zien, een beeld van rust en stilte zoals in vervlogen tijden. De binnenzijden van de omslag tonen kaarten van de Baltische gebieden. De eerste laat de Baltische provincies van het Russische Rijk zien. Estland en Lijfland, delen van Zweden, ingelijfd bij Rusland in 1721. Koerland en Lithouwen, leen en deel van Polen, ingelijfd bij Rusland in 1795. Tevens is het vestigingsgebied voor Joden in Rusland

aangegeven. De tweede kaart geeft de Baltische Staten in de 20e eeuw weer. Nu worden de grenscorrecties van 1920 en 1945 van Estland en Letland zichtbaar gemaakt. En de wisselende lotgevallen van Vilnius/Wilna en het Memelgebied. De complexe geschiedenis van deze staten, waarin Duitsland en Rusland zo'n belangrijke rol speelden, wordt zo helder verbeeld. Je ziet ook een belangrijke verklaringsgrond voor het gemeenschappelijke lot van de drie Baltische Staten, namelijk het open landschap in het oosten en de havens: poorten naar het Westen (Westzee Staten).

Daarmee is het met de duidelijkheid gedaan. In zeven hoofdstukken wordt een impressie gegeven over reizen die de schrijfster in dit gebied heeft gemaakt, per auto, maar meestal per trein. Het doel van haar reis wordt niet expliciet vermeld. Is het misschien naar aanleiding van het boekje *Hagada sjel Pesch* (verschenen in 1891 bij een uitgeverij in Frankfurt a/d Main) dat de holocaust heeft doorstaan? Dat boekje is afkomstig uit het bezit van de houthandelaar Simon Frejnel in Kibartai, een Litouws stadje aan de toenmalige grens met Oost-Pruisen, tegenwoordig in het Russische district Koningbergen.

Het boek geeft een veelheid aan feiten en weetjes over verschillende aspecten van de reis door de drie Baltische Staten. Het is sterk descriptief: van vele gebouwen en straten wordt een beeld geschetst - van de middeleeuwen tot in de 20e eeuw - van scholen, huizen, winkels, werkplaatsen, gymnasia, synagogen en de getto's, begraafplaatsen en massagraven. Er wordt constant geciteerd en verwezen naar historische en literaire werken en herinneringen, autobiografieën, egodocumenten, getuigenissen en reisliteratuur. Een veelheid aan namen van be- en onbekende Balten, schrijvers, dichters en historici, maar ook van wetenschappers en musici en andere beeldende kunstenaars wordt genoemd.

Een groot deel van het beschrevene blijkt specifiek te gaan over joden: de veelbewogen en veelal gruwelijke geschiedenis in de 20e eeuw van joden in de Baltische Staten. Dit is niet aan de titel af te lezen. Het boek is ook geen echt reisverslag met heldere plaatsomschrijvingen en een duidelijke, voortgaande reis. Maar het is zeker ook geen historisch naslagwerk. De veelheid aan vooral brokjes informatie maakt het boek niet geschikt voor leerlingen en/of schoolbibliotheek. Beter voor leerlingen is het boekje van Philo Bregstein over een zoektocht naar de geschiedenis van zijn familie in Letland: *Terug naar Letland*.

De verklarende woordenlijst van acht pagina's blijkt enkel te bestaan uit joodse woorden. Het boek heeft jammer genoeg geen register, wel een uitvoerige literatuurlijst waar geregeld naar verwezen wordt.

Ellen Marrenga